

41

ОБЯЗАТЕЛЬНОЕ ПОСТАНОВЛЕНИЕ №136

Полномочного представителя Губисполкома при
АРА.

последнее время наблюдается, что получатели продо-
вольственных посылок АРА производят возле складов по-

двух...
стених
стения
Влагод
кладок
Винозн
к прода
ти.

Приветъ изъ Витебска. Катедральный Соборъ.

Мелнич
тено...
ВПОЛИ
В...
И...

Е ул./ продажу
тса до сведения
родовольотским
еи... поку...
рогое отвѣтстве

КОЛОНЕСМ ВСГО
ЯСР ЕМЕЛНОВИЧ/
ОМЪ УНАТЪ СЕВ/
[Handwritten signature]

ВИЦЕБСК: СЕРП І МОЛАТ НА КРЫЖЫ

Калядная атака. — Інструкцыі з Масквы. —
Вошы на транспарце. — Зіма ў зямлянках. —
Тактоўнасьць і цярплівасьць. — Дзіцячыя дамы
паляпшаюцца. — Загадкавы прагноз. — Брэнд
просіцца ў адпачынак

Каляды 1922 году ў Віцебску амэрыканцам
запомніліся зусім не сьвяточнаю калатнечаю. У
сярэдыне сьнежня ўпаўнаважаны губвыканка-
му Зэліксон выправіўся на нараду ў Маскву.
Адразу па ад'ездзе ў мясцовай газэце зьявіла-
ся нататка пра дапамогу дзецям. У артыкуле
гаварылася пра 180 дзяцей, якімі апекаваўся

Джойнт, і ні словам ня згадвалася АРА, якая карміла больш за тысячу — нашмат болей, чым усе астатнія замежныя арганізацыі разам.

Кіраўнік акругі Рэйманд Брэнд мог здагадацца пра прычыну. Калі ў канцы кастрычніка АРА пачала праграму харчавання ў дзіцячых дамах, ён пісаў у Маскоўскую штаб-кватэру:

У шмат якіх дзіцячых дамах у Віцебску дзеці мусяць заставацца ў сьценах усю зіму, бо іхная адзіная адзежа — нешта кштальту начной кашулі. Вельмі многія ня маюць абутку й шарпэтак. У Гарадку мы бачылі, як дзеці басанож хадзілі па сьнезе. Такі ж стан у Магілёве. Дзеці сядзяць вакол кафляных грубак, захутаныя ў араўскія коўдры. Памяшканьні не праветрываюцца. Калі мы зьвярталі на гэта ўвагу мясцовых кіраўнікоў, яны казалі пра брак адзеньня. Усе дзіцячыя дамы маюць моцны пах.

Калі Брэнд са сваімі супрацоўнікамі агледзеў шэраг дзіцячых дамоў, ён паставіў умову: амэрыканская дапамога пойдзе толькі ў тыя ўстановы, дзе навядуць парадак.

Паводле статыстыкі губаддзелу аховы здароўя, увосень 1922 у Віцебскай губэрні дзейнічала 25 дзіцячых дамоў, ясьляў і дыетычных кухняў для 1700 дзяцей. Брэнд атрымаў гэтыя лічбы, але вырашыў спачатку паслаць інспэктараў з праверкамі. У выніку агульная колькасць заявак скарацілася на траціну.

Гэта не дадало папулярнасьці кіраўніку акругі ў кабінэтах віцебскай улады. Калі Зэліксон

вярнуўся з Масквы, дык патлумачыў Брэнду, што замоўчваньне дапамогі АРА ў газэце было наўмысным, каб паўплываць на разьмеркаваньне бюджэту. (У сьнежні АРА карміла ўжо 1751 дзіця: пасля пажару ў Бешанковічах бяз даху засталіся каля 500 дзяцей, і Брэнд накіраваў значныя рэсурсы ў мястэчка, якое было амаль дашчэнтну вынішчанае).

Але публікацыя была толькі пачаткам каляднага наступу на АРА, які супаў з адсутнасьцю ў Віцебску ўпаўнаважанага.

Прыходзіў з праверкай прадстаўнік губстраху й высьвятляў, як тут апякуюцца здароўем супрацоўнікаў. Гэта быў ужо другі візыт. Яму зноў паказвалі пагадненьне, паводле якога АРА ня несла абавязкаў страхаваньня. Аднак неўзабаве Брэнд атрымаў чарговы ліст з патрабаваньнем патлумачыць, чаму супрацоўнікі не застрахованыя.

28 сьнежня віцебская пошта прыслала папярэджаньне, што больш ня будзе прымаць бясплатных тэлеграмаў ад АРА (падобныя выдаткі пакрываліся коштам мясцовых уладаў).

Раптоўна пагоршыліся дачыненні зь Віцебскай чыгункай. Стаялі маразы, і склады на чыгунцы патрабавалі абагрэву. Зэліксон прапанаваў, каб АРА сама паставіла печкі, а аплату губвыканкам зробіць пазьней. Брэнд ведаў, што атрымаць грошы ад губвыканкаму хутчэй за ўсё ня ўдасца. Але каб не перапыняць выдачы пасьлак, араўцы ўсталявалі часовае ацяпленьне.

Чыгунка запатрабавала зьліквідаваць печкі й падаць дакумэнты, на падставе якіх амэры-

канцы займалі склады. Спасылка на губвыканкам не задаволіла чыгуначнікаў, і за дзень да Новага году ў АРА прыйшоў ліст з патрабаваннем прыбраць печкі й неадкладна вызваліць памяшканьні — іначай гэта будзе зроблена з дапамогай ГПУ. Чыгунка таксама папярэдзіла, што будзе браць штраф за грузы, якія прастойваюць у вагонах.

Не пасьпеў Брэнд адбіцца ад чыгуначнікаў, як у той самы дзень, 30 сьнежня, атрымаў ліст з патрабаваннем даць памяшканьне канторы для ўстаноўчага прафсаюзнага сходу й не перашкаджаць яго правядзеньню. Брэнд спаслаўся на Рыскае пагадненьне й адмовіўся. У адказ прагучалі пагрозы.

На адрас упаўнаважанага Мар'яна Стакоўскага зь Віцебскага губвыканкаму пайшла скарга на бязьдзейнасьць Брэнда й Герца: дапамогі ад АРА амаль ніякай. Стакоўскі паказаў скаргу кіраўніку Менскай акругі Чарлзу Ўілабі й пераслаў скаргу ў Маскву.

З Масквы Брэнд атрымаў суцяшэньне ад кіраўніка АРА Сырыла Кўіна:

Вашыя дачыненні зь мясцовымі органамі ўлады характэрныя для ўсіх акругаў. Розныя арганізацыі спазматычна спрабуюць узяць пад свой кантроль нашых супрацоўнікаў. Нашая палітыка была й застаецца нязьменнай: абсалютна не ўступаць ні ў якія дыскусіі й спрэчкі зь імі й не рабіць розьніцы пры прыёме на працу паміж чальцамі й не чальцамі саюзаў. Мы ўпэўненыя, што тактоўнасьць і цярдлівасьць з вашага боку

не дазваляць гэтым спазматычным спробам прынесці вам турботы.

Цярплівасьці Брэнду сапраўды патрабавалася шмат. Межы Віцебскай акругі АРА не супадалі зь межамі губэрні: амэрыканцы апекаваліся дзіцячымі ўстановамі ў Неўлі, Смаленску, Вязьме, Рослаўлі, Магілёве, часткова на Гомельшчыне. Калі перад Новым годам Брэнд папрасіў дапамагчы здабыць праязныя дакумэнты на чыгунку, каб наведаць шэраг кухняў, упаўнаважаны Зэліксон спаслаўся на інструкцыю з апарату Ландэра, якая забараняла рабіць такія паслугі для амэрыканцаў. Апроч таго, Зэліксон паведаміў, што яго не цікавяць патрэбы АРА па-за межамі Віцебскай губэрні.

Брэнд у сваім паведамленьні ў Маскоўскую штаб-кватэру пра віцебскую калядную калатнечу паразы не прызнаваў:

Мы лічым непажаданым з прычыны транспарту прыпыняць харчовую дапамогу па-за межамі Віцебску, хаця пасья таго, як давялося зьбіраць вошы па ўсім целе пасья падарожжа на лодцы па Дзьвіне, я маю такія-сякія падозраньні й што да спальнага вагону.

У ноч на Новы год Брэнд наведаў дзіцячы дом, дзе жылі дзеці ўцекачоў з Волгі. Установа атрымлівала амэрыканскае харчаваньне й мэдычную дапамогу й лічылася адной зь лепшых у сыстэме народнай асьветы. З нарасьветай Брэнд працаваў напярэці, без пасярэдніцтва

Зэліксона, і быў задаволены вынікамі. Кіраўнік акругі бачыў дзяцей пяць месяцаў перад тым і цяпер адзначаў іх значна лепшы выгляд. Прадстаўнік нарашветы выступіў з навагоднім віншаваньнем, у якім расказваў пра дапамогу АРА ў Паволжы й на Віцебшчыне.

У тыя ж дні разам з новым сакратаром акругі Эдвардам Рэмі Брэнд наведаў яшчэ адзін спецыфічны адрас амэрыканскай дапамогі — зямлянку ля чыгункі на ўскрайку Віцебску, дзе туліліся 118 уцекачоў з галоднага Паволжа. Брэнд пісаў:

Мы лічым, што ад сьмерці іх уратавала толькі тая акалічнасьць, што паблізу можна было здабыць дровы — нам ня варта высвятляць занадта дакладна, якім чынам, — і яны маглі прыціскацца да печак, на хапок складзеных з цэгля. Вопраткі, каб выйсьці на двор, хапае на дзесяць ці дванаццаць мужчынаў. Аднак гэтая вопратка ня больш чым кавалкі рызьзя. Мусяць штодня развязаць галаваломку, як апрануцца.

У студзені Віцебская акруга АРА адзначала гадавіну. Раней улады гаварылі пра намер урачыста ўганараваць гуманітарную працу, але ні афіцыйных прадстаўнікоў, ні віншаваньяў, ні публікацыяў у мясцовым друку не было. Мясцовы пэрсанал і амэрыканцы вырашылі разам адсвяткаваць стары Новы год і гадавіну пачатку апэрацыяў. На вечарыне зачыталі некалькі прыватных лістоў з падзякамі. Апошнімі тыднямі акруга атрымала гуманітарную дапамогу

агульнага прызначэньня, якую раздавалі тым, каму найбольш было трэба.

Дабрачынная акцыя спрыяла аўтарытэту АРА сярод насельніцтва і ўстрыожыла ўлады. Па вяртаньні з Масквы Зэліксон няспынна заводзіў размовы пра палітычныя аспекты дапамогі, нават калі сам ухваляў перадачу мэдычнага абсталяваньня й лекаў у шпіталі губадзелу аховы здароўя. Брэнду не давалі поўнай інфармацыі пра стан шпіталёў, бо гэта, на думку ўпаўнаважанага, магло пашкодзіць рэпутацыі губадзелу аховы здароўя. Амэрыканцы меркавалі, што дапамога АРА складае каля 75% паставак у мэдычныя ўстановы губэрні. Выручалі добрыя дачыненні з аддзелам народнай асьветы, другім па значнасьці партнэрам. Нарашвета забясьпечвала транспартам і аплачвала вартаўнікоў на складах.

Моцныя сьнегапады крыху запаволілі жыцьцё. У сярэдзіне студзеня Брэнд вырашыў наведаць Бешанковічы, дзе АРА разам з Джойнтам карміла амаль паўтысячы дзяцей пагарэльцаў. Але аўтамабіль штохвіліны спыняўся перад гурбамі сьнегу; за дзьве гадзіны здолелі ад'ехаць толькі на дзесяць кілямэтраў і мусілі павярнуць назад.

Аднак бюракратычнае жыцьцё працягвалася амаль бязь зьменаў, паведамляў Брэнд:

Савецкага ўпаўнаважанага няма ў горадзе, вернецца празь дзесяць дзён. Ён не прызначыў намесьніка. У мінулым, калі яго не было ў Віцебску, розныя аддзелы мясцовай улады выстаўлялі

нам свае скаргі. Калі гэта здарыцца ізноў, дык навядзе на думку, што ягоная адсутнасць і скаргі ня проста супадзенне.

Брэнд як у ваду глядзеў — імгненна выставіла фінансавыя прэтэнзіі тэлефонная станцыя. Брэнд ізноў мусіў тлумачыцца. У канцы студзеня выканаўца абавязкаў кіраўніка АРА Сырыл Кўін пісаў Брэнду:

Вашыя двухтыднёвыя справаздачы надзвычай здавальняючыя, і мы сардэчна дзякуем за іх. Не маглі б вы ў наступных допісах прысвечыць абзац ці каля таго агульным эканамічным умовам, улучна з цэнамі на хлеб, наяўнасцю іншай замежнай дапамогі акрузе й г.д., — для нас гэта было б вельмі каштоўна.

Дакладную інфармацыю ў Віцебску здабыць было цяжка. Яшчэ перад Калядамі кіраўніцтва АРА пачало збіраць звесткі пра перспэктывы ўраджаю ў раёнах дапамогі. Трэба было высветліць, як і ў якіх памерах плянаваць дапамогу на наступны год.

Віцебская вобласць не была аднесена цэнтральным урадам да ліку галодных, і ўвесь 1922 год збожжа адсюль дастаўлялася ў Петраград і Маскву⁸⁰. Засьнежаныя палі давалі магчы-

⁸⁰ У 1922 на Віцебшчыне галадалі ня толькі ўцекачы. Улады прызнавалі, што быў неўраджай. Тлумачылася, што пасяля здачы харчпадатку ў сялянаў не засталася збожжа на продаж і таму ў кастрычніку пачаўся рэзкі рост цэнаў. На дзяржпрадпрыемствах выдавалі заробак не грашыма, а

масьць сьцьвярджаць толькі, што, нягледзячы на моцныя маразы, азімыя пасевы не загінуць пад тоўстай сьнежнай коўдрай і ня будзе засухі. Брэнд зьвярнуўся да ўпаўнаважанага, але не атрымаў ніякіх звестак ні пра плошчы, ні пра запас насення, ні пра патрэбы. У справаздачы ў Маскву Брэнд скардзіўся, што ня можа нічога паведаміць пра разьлікі на ўраджай, апроч наступнага прадказаньня:

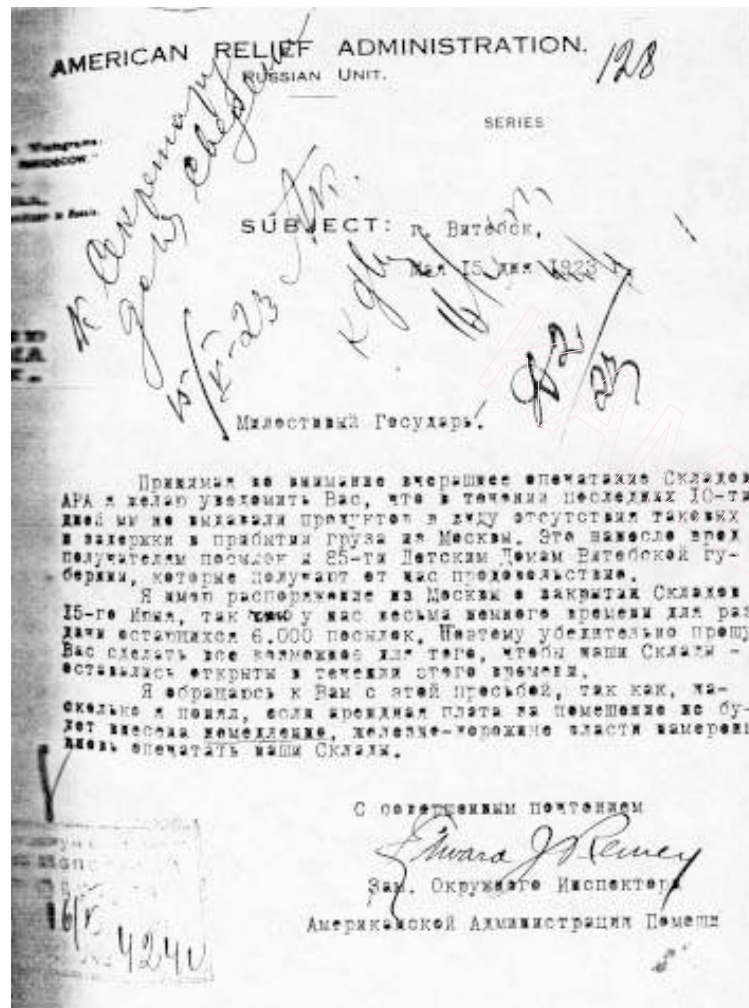
Уначы 27 студзеня былі гримоты й маланка, што, як кажуць сяляне, азначае голад налета. Нам здавалася, яны хутчэй скажуць, што напэўна будзе вайна. Адзін вясковец заявіў, што тае начы бачыў молат і серп на крыжы, і гэта ставіць яго на прыступку вышэй за Канстанціна⁸¹ й значна наперадзе Апостала Паўла, але ў апошніх дастойнікаў не было сьвятаў Вадохрышча⁸² й 9 студзеня, каб накіроўваць іхныя фантазіі.

У той самы дзень, 27 студзеня, быў забіты кур'ер АРА. Ён меўся даставіць дванаццаць харчовых пасылак у Воршу. Групы пасыльнага й двух ягоных спадарожнікаў былі знойдзеныя непадалёк ад Віцебску.

прадукцый, якую не маглі прадаць; працягвалася сумятня з паралельнымі валютамі й тарыфамі. «Усё гэта ўзмацнялася страшэннай безгаспадарчасцю й некампэтэнтнасцю новай улады й назначаных адміністратараў», — адзначаецца ў акадэмічных «Нарысах гісторыі Беларусі».

⁸¹ Канстанцін Вялікі (Flavius Valerius Constantinus, к. 280—337) — рымскі імператар з 306. Абаронца хрысьціянаў. На сьмяротным ложы прыняў хрост.

⁸² 6 студзеня.

Вагоны й склады АРА ня раз апячатваліся, і даставы дапамогі прыпыніліся, але амэрыканцы не здаваліся

Калега Брэнда Эдвард Рэмі тымчасам зьехаў на месяц у адпачынак, і кіраўнік акругі застаўся ў адзіноце. Але сумаваць не было калі. Зэліксон ізноў умяшаўся ў выдаваньне гуманітарнай дапамогі калектыўным адрасатам. Калі Брэнд не прызнаў права губвыканкаму разьмяркоўваць пасылкі па «сацыяльных» прыкметах, упаўнаважаны загадаў прыпыніць выдаваньне наагул. У лісьце ў Маскву ў апарат упаўнаважанага Ландэра Зэліксон тлумачыў:

Я патрабую, каб прадстаўнік губвыканкаму браў удзел у складаньні сьпісаў на атрыманьне калектыўных пасылак з правам адводу той ці іншай асобы, калі высветліцца, што ёй ня трэба дапамога.

Ішлі бясконцыя спрэчкі пра ўмовы дапамогі гандлёвай вучэльні: АРА карміла толькі дзяцей да 14 гадоў і настойвала на асобнай выдачы сваіх абедаў, а Зэліксон выстаўляў свае ўмовы. Трэба было шукаць транспарт для паездак у Магілёў і Смаленск. Зь Менску меўся прыехаць лекар Вілі.

АРА надалей карміла дзяцей у сіроцкіх дамох у Віцебску, Полацку, Гарадку, Лёзьне й Бешанковічах, дзе не было дзяржаўных харчовых паставак. На канец лютага ў віцебскіх складах было запасаў для дзіцячага харчаваньня на паўгоду наперад і асобна — на камплектацыю пяці тысяч аплачаных з-за мяжы пасылак. Аднак безупыннае напружаньне пачало давацца ў знакі. Напрыканцы лютага меў вярнуцца з ва-

кацыяў Рэмі, і Брэнд пісаў у Маскоўскую штаб-кватэру:

Я зноў з усёй сур'ёзнасцю прашу дазволіць мне выехаць у Маскву. Мае вакацыі плянаваліся на гэты час, і я нецярпліва іх чакаю. Я гатовы адмовіцца ад вакацыяў за мяжой, але дзеля свайго здароўя, нэрваў і духу мне неабходна хоць на кароткі час выехаць зь Віцебску. Я лёгка магу пісаць старонку за старонкай пра гэтае месца, але, спадзяюся, даволі таго, што я тут ужо сем месяцаў і апошнія пяць тыдняў быў адзін.

Надалей дапамогу разьмяркоўваў Эдвард Рэмі.

Пасьля адпачынку кіраўнік акругі паведамляў у Маскву:

Нашыя інспэктары сьведчаць, і я пераканаўся ў гэтым падчас паездак, што ўстановы, якія атрымліваюць нашыя прадукты, навучыліся весці дакладны ўлік. Шмат дзе дзеці выглядаюць значна лепш.

АРА працягвала карміць 23 сям'і ўцекачоў, якія жылі ў зямлянках на ўскрайку гораду. У сярэдзіне траўня Рэмі пісаў:

Узімку дзеці, якія, здавалася, ніколі не ўсміхаліся й не гулялі, туліліся ў сваіх лахманах да печак. АРА разьмеркавала некалькі пасылак з вопраткай, якую іхныя маці перарабілі для дзяцей. Падчас нядаўняга наведваньня мы пабачылі чы-

стых і здаровых дзетак, якія гулялі на двары. Нягледзячы на жahlівыя ўмовы, у якіх жывуць гэтыя людзі, не было сьмяротных выпадкаў. Фактычна наадварот: нарадзілася некалькі дзяцей, у адной пары – блізняты, што прывяло да павелічэньня колькасці выдадзеных рацыёнаў.

Узаемадачыненні з уладамі не паляпшаліся: насіпеў чарговы крызіс. У час, калі Рэмі пісаў пра блізнятаў у зямлянках, амэрыканскія пасылкі не выдавалі ў Віцебску ўжо дзесяць дзён. Чыгунка запатрабавала аплаціць арэнду складоў і апячатала памяшканьні. Губвыканкам марудзіў з аплатай, Зэліксон слаў паведамленьні ў Маскву ў апарат Ландэра і ў Менск упаўнаважанаму Стакоўскаму. Разьлікаў дамагаліся ня толькі чыгуначнікі. Без аплаты заставаліся рахункі за ваду, тэлефон, электрычнасьць, дрывы, прыбіраньне. Спадзеючыся, што іх аплаціць улады губэрняў, якія ўваходзілі ў Віцебскую акругу АРА, Зэліксон пераслаў гэтыя рахункі ў Смаленск і Пскоў. Адказу не было.

Кіраўнік акругі тымчасам пераконваў віцебскія ўлады неадкладна выканаць сваю частку абавязацельстваў паводле Рыскага пагадненьня й пісаў пра наступствы:

Гэта нанесла шкоду атрымальнікам пасылак і 85 дзіцячым дамам Віцебскай губэрні, якія атрымліваюць ад нас харчаваньне. Я маю распараджэньне з Масквы аб закрыцьці складоў 15 чэрвеня, такім чынам, у нас няшмат часу для раздачы 6000 пасылак рэшты.

У красавіку Рэйманд Брэнд разьвітаўся з Віцебскам — ён вяртаўся ў Амэрыку, каб заняцца журналістыкай. Але першая публікацыя пра АРА ў Віцебску, якая зьявілася ў амэрыканскім друку ў ліпені 1923, была зьвязаная з Эдвардам Рэмі, які стаў выконваць абавязкі кіраўніка акругі. Нягледзячы на лета, артыкул пачынаўся паведамленьнем пра калядную вячэру, якую для віцебскіх сіротаў забяспечыў «Санта-Клаўс з Брукліну» Эдвард Рэмі:

У нас былі лішкі некаторых прыпасаў, — так тлумачыць сп. Рэмі шанцунак віцебскіх сіротаў, — і нам удалося выдаць іх непасрэдна дзіцячым дамам. Гэтага мусіць хапіць для дадатковага харчаваньня шасьці тысяч чалавек аж да Раства. Сярод прыпасаў — какава й тлушч, такім чынам яны змогуць сьпячы на Каляды з мукі АРА пірог, абліты шакалядам — а гэта значная падзея ў жыцьці большыні тутэйшых дзяцей.

Публікацыя пра Санта-Клаўса ў Віцебску зьявілася ў некалькіх выданьнях, а яе героі тымчасам ужо вярталіся праз акіян на радзіму. Але перад гэтым была падрыхтаваная выніковая справаздача пра паўтара году АРА ў Віцебскай акрузе: дастаўлена й разьмеркавана 9 вагонаў мэдыкамэнтаў і абсталяваньня, укамплектаваньня 32 шпіталі, мэдыкамэнт, бялізну, мыла атрымлівалі 28 дзіцячых дамоў, дзецям перададзена 650 пар абутку й 650 пар шкарпэтак, 1147 набораў адзеньня раздадзена бясплат-

на, адрасатам уручана 58 269 харчовых пасылак...

Афіцыйнае падзякі ад віцебскіх уладаў АРА не атрымала.

У канцы чэрвеня ў штаб-кватэры АРА ў Маскве быў падпісаны «Агульны мэмарандум №81»:

Віцебская акруга закрываецца 25 чэрвеня. Пэрсонал прыбудзе ў Маскву 28 чэрвеня.

Амэрыканцы ўжо ад'едуць зь Віцебску, а Зэліксон усё яшчэ будзе слаць лісты ў Менск, Смаленск і Пскоў з патрабаваньнем аплаціць частку выдаткаў на дровы, ваду, ачыстку тэрыторыі, склады. На ўсіх архіўных дакумэнтах аднолькавая нешматабяццальная рэзалюцыя:

Да ведама.

30 чэрвеня віцебскі ўпаўнаважаны напісаў яшчэ адну скаргу ў Маскву ўпаўнаважанаму Ландэру, якая пачыналася словамі «Выдаткі на камунальныя паслугі АРА паводле Рыскага пагадненьня...». Зэліксон падрыхтаваў тэкст за двума подпісамі — старшыні й сакратара губвыканкаму. Сакратар падпісаў, але калі паперу паклалі на стол кіраўніку губэрні Крылову, той наклаў ляканічную рэзалюцыю:

Ня трэба.